

Loga dán fáktáteasvttá
ja čeahkkáigease dieđuid
OVTTAN cealkagiin.

Čále dáikko:

Sápmi

- Sápmi lea viiddis guovlu davimusas Eurohpás. Doppe leat sámít ássan nu guhkká ahte sii leat ovddidan ollu máhtu ja dieđá dan birra mo galgá birget dainna luondduin ja daid ealliin ja šattuain mat sin guovlluin leat.
- Sápmi ii leat riika mas leat sierra riikkaráját, muhto das lea šaddan okta oassi Norgii, okta oassi Ruttii, okta oassi Ruššii ja okta oassi Supmii. Ná lea leamaš dan rájesgo davviriikkat mearridedje ja bidje rájáid. Jos vel sámít leatge bieđganan njeallje riikii, de lea sis oktasaš giella ja oktasaš historjá ja kultuvra. Danne mii dadjat ahte Sápmi lea sierra guovlu mas ássat sámít.
- Sámít leat Eurohpá áidna eamitálbmot. Okta oassi Sámis lea davábealde polargierddu ja muhtin oassi fas lulábealde polargierddu.

Eana ja kárta

Juohke ráiddus lea okta sátni mii ii heive searváii.

Russe dan eret, ja čilge manne don russet nu go dagat.

1	báktesárggus	kárta	globus	planehta
2	grádafierpmádat	fierbmi	ekvahtor	meridiánat
3	davvibealli	lullibealli	0-meridiána	oarjebealli nuortabealli
4	topográfalaš kárta	digitála kárta	mihttolávva	ekonomálaš kárta
5	geaidnokárta	fáddákárta	geográfalaš kárta	atlas
6	satelihtta	GPS	girdi	drona
7	0-meridiána	oarjebealli	ekváhtor	davvi- ja lullipolagierddut
8	New York	Moskva	Shanghai	Sydney
9	Eurohpá	Ásia	Sápmi	Amerihkká
10	orienterenkárttat	globus	luonddukárttat	geaidnokárttat

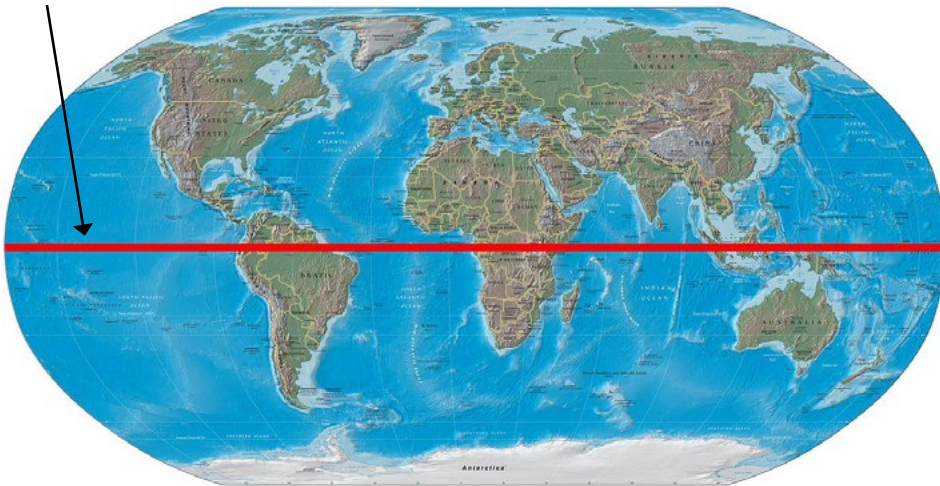
Man guhkkinn eret ekváhtoris lea riika?

Dás leat 12 riikka. Bija bajimužžii dan mii lea lagamus ekváhtor ja vuolimužžii dan mii lea guhkimus eret ekváhtoris.

Stuorra Britannia

Australia

Ekváhtor

Čále dáikko:

Libya

Spania

Kazakhstan

Islánda

Mátta- Afrihkká

Guyana

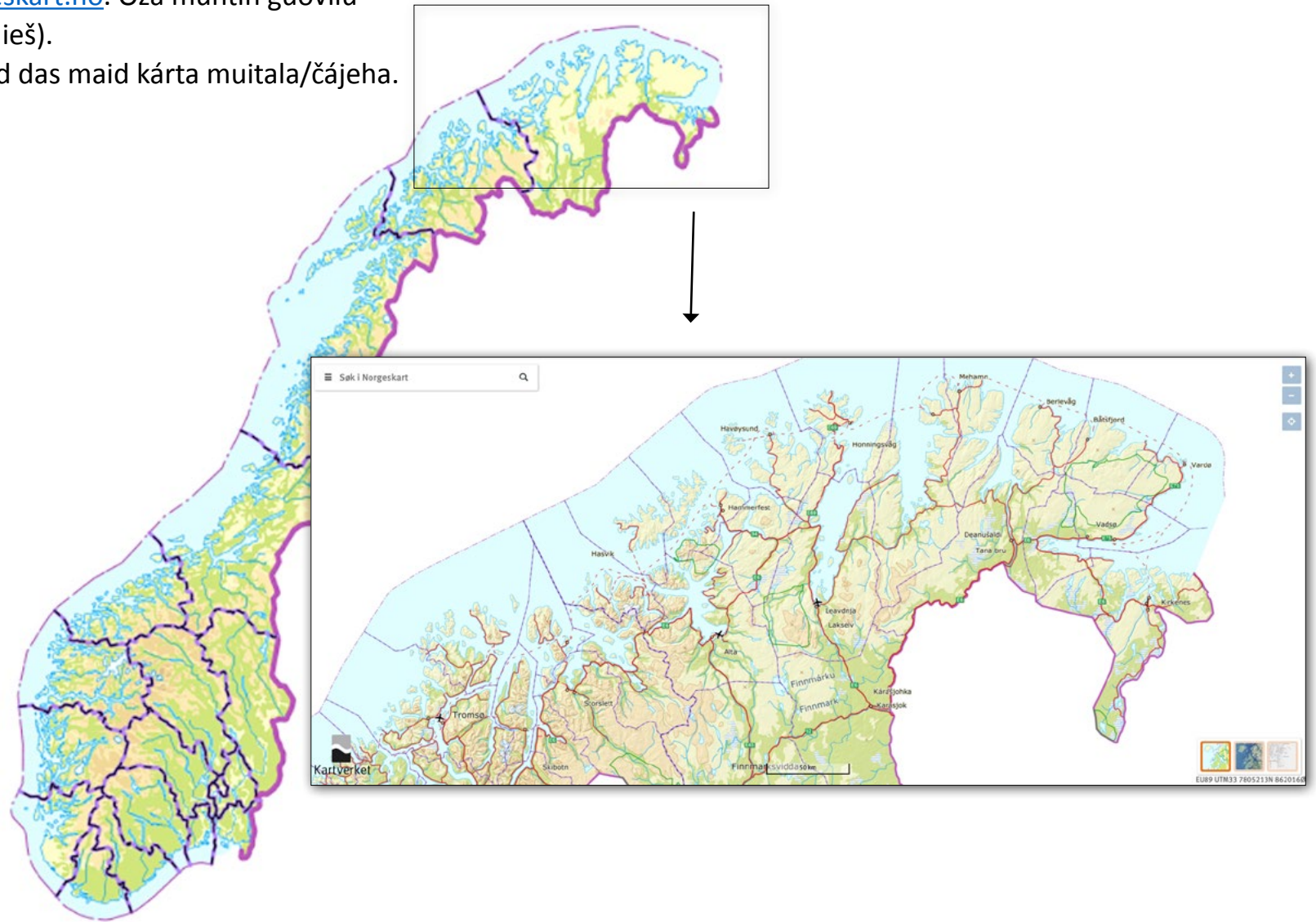
Malaysia

Kiinná

Kalallit Nunaat

Argentina

Dál leat oahppan veaháš kárttaid birra. Mana neahttabáikái: norgeskart.no. Oza muhtin guovllu Norggas (don válljet ieš). Čilge ja čále čuoggáid das maid kárta muitala/čájeha.

Dát fágateaksta lea eatnama ja kárтта birra. Muhtin sánit váilot ja don galggat válljet rivttes sáni. Sánit gávdnojit vuolimuččas.

Kárta lea _____ eanabajožis, gehčcon bajil. Vuosttaš kárttat bohtigohte _____ logus rájes. Dalle ledje olbmot huksegoahtán _____ maiguin _____ ábiid. Danne dárbbashedje _____. _____ lei vuosttaš olmmoš gii sárgguid davvirikkaid bábirkártii. _____ lea modealla eanajorbadasas. Gasku dan lea merkejuvvon _____ mii juohká eanabajoža guovtti oassái. Dasa leat paralleallat maid mii gohčodit _____. _____ fas mannet polaid čađa. 0-meridiána manná London čađa ja nubbi bealli fas _____.

Gávdnojit ollu iešguđetlágan kárttat, muhtimat leat _____, _____, _____, _____ ja _____. _____ ja _____ leat dakkár kárttat maid mii geavahit skuvllas vai mii oahppat eambo olles máilmmi birra.

Kárttain leat iešguđet _____ heivehuvvon dan mielde maid dárbbášat diehtit ja masa geavahit kártta. Mađe uhcit mihttolávva, dađe _____ geográfalaš guovllu sáhtta oaidnit. Mađe stuorat mihttolávva, dađe _____ geográfalaš guovllu, muhto eambo detáljjaid sáhtta oaidnit.

Dolin _____ ja sárgo eatnama gos johte. Dál leat _____, _____ ja _____ mat govvidit eatnama. _____ bokte sáhtta bidjat kárttaid nehtti ja doppe lea álki daid divustit og rievdadusat dáhpáhuvvet.

Fágadoahpagat oahppái:

vázze, Jaskesábis, govva, topográfalaš kárttat, 1500-, skiippaid, dihtorteknologiija, borjjastedje, Olaus Magnus, globus, ekváhtor, govdotatgrádan, guhkkodatgrádat, unnit, fáddákárttat, GPS, geográfalaš kárttat, atlas, globus, mihttolávat, viidát, satelihtat, girdit, dronat, kárttaid, luonddukárttat

Tipsa oahpaheaddjái:

Don sáhtta addit doahpágiid ohppiide, ja sii galget daid gaskkas válljet rivttes doahpaga maid deavdit guorus sadjái, dahje don sáhtta árvvoštallat nagodit og oahppit veahkesániid haga deavdit rivttes doahpágiid.

Bargobihtát

1.

Ivdne Eurohpá ruonán

Ivdne Davvi-Amerihká ránisin

Ivdne Mátta-Amerihká ruoksadin

Ivdne Ásia fiskadin

Ivdne Afrihkká runtan

Ivdne Oseania lillan

Ivdne buot ábiid alihin

Merke juohke guovllu ja ábiid namaiguin.

Geavat atlasa veahkin.

2.

Merke: Ekváhtor, 0-meridiána,
polagierdduid

3.

Ohcet gos čuovvovaš eamiálbmogat
ásset, ja merke kártii gos dat leat: Sámit,
San, Inuit, Maya, Aborigin, Nenec, First
Nations, Cree, Tuareg, Čukči-álbmot,
Aoratoria (New Zealand)!

■ Eurohpá ■ Davvi-Amerihká ■ Máttá-Amerihká ■ Ásia ■ Afrihkká ■ Oseania ■ Buot ábit

Carsten Borchgrevink Polar-mátki Antáktisii

**Loga muitalusa ja bija koordi-
náhtaid sadjái báikenamaid. Don
dárbbasat skuvla átlasa veahkkin.**

Oanádusat:

d = davvi

l = lulli

n = nuorta/øst

o = oarji/vest

gr = gráda

gv = govodatgráda

gu = guhkkodatgráda (meridiána)

Carsten Borchgrevink riegádii jagi 1864
60 gr d.gv ja 11 gr n.gu.

Jagi 1894 son fárrii 38 gr l.gv ja 145 gr n.
gu gos son oasálasttii
fálesbivddus. Gaskkal 1897 ja 1900
jođihii Carsten Borchgrevink Polar-
mátkki Antáktisii. Sii ledje vuosttaš
olbmot geat orru olles dálvvi Antáktis.
Borchgrevink oaččui ruđa muhtin
Stuorra Británia lágádushoavddas

geas lei namma Sir Georg Newnesas ja
galggai dutkkat lulli-pola magnetismma
ja Antáktisa siseatnama beatnagiiguin.
Ollu luonddudutkit gáđáštedje
Borchgrevink ja oaivvildedje son ii lean
rivttes olmmoš dán bargui, go son ii lean
luonddudutki ja ii ge lean ovdal jođihan
Polar-mátkkiid. Sii ledje suhttan go
vuosttaš Stuorra Británialaš olmmoš gii
galggai Antáktisii, lei dáža. Sir George
Newnes lei duhtavaš, go sáhka attii
sutnje ollu fuomášumi.

Borchgrevink lei juonalaš. Son vieččai
guokte sápmelačča 69 gr d.gv ja 29 gr
n.gu.

Ole Must ja Per Savio leigga guokte
searra ja nuorra 20 jahkásačča. Soai
máhtiiga visot maid dárbbasa máhttit
go áigu eallit ja birget buolaš guovlluin.
Sudnos ledje ollu duoljit, sabehat,
stuorra lávvu, bohconáhkkebiktasat ja
gámasuoinnit ja soai leigga hárbjehallan

beatnagiiguin vuodjit. Dasa lassin soai
leigga čeahpes, barggánis duojára ja
duddjuiga sihke nuvttohiid ja gistáid
buohkaide mátkkis.

Sii ledje 31 olbmo skiippas mas lei
namma Southern Cross. Muhtimat ledje
doaktárat, muhtimat málisteaddjit,
muhtimat buhtisteaddjit, borjjasteaddjit,
luonddudutkit ja ollu eará. Buohkain
ledje sierra barggut ja doaimmat
maid galge fuolahit. Lassin ledje sis 90
beatnaga. Beatnagat galge sin geasehit
miehtá Antáktisa siseatnama go nu
guhkas ollejedje.

Jagi 1898 sii borjjastedje 52 gr d.gv ja 0
gr n/o.gu

Ollu olbmot ledje čoahkkanan seavvit,
dahkat dearvvuođaid ja sávvat lihku
mátkkošteddjiide.

Guhtta mánu manjá ollejedje 71 gr l.gv
ja 170 gr n.gu.

Doppe ásse miehtá sevdnjes dálvvi. Doppe ledje buolaš orkánat mat fievrridedje sihke jiekņačoalttuid ja sáttu. Ollugat ožžo váttisvuodaid ja muhtimat suhtadišgohte go fertejedje nu guhkká bissut dan gáržžes, duolva barttažis. Per ja Ole doalaheigga veahá sierra ja dagaige vel muohttagii sávnnji alcceseaska. Jođidettiin siseatnamis dáhpáhuvve ollu dramáhtalaš dáhpáhusat. Oktii dušše visot beatnagat ja ollu sin ávdnasat ja reaidut dušše áhpái go áhpejiekņa luoddanišgođii, muhto Savio báttiinis gájui buohkaid. Okta zoologain jámii go lei válddahallon dávdii.

Jagi 1900 orui skiipa muhtin luovttas mii dál gohčoduvvo 78 gr l.gv ja 163 gr o.gu.

Das sii johte miehtá siseatnama ja čohkkejedje ja válde fárrui visot maid gávdne. Dán báikkis Amundsen manjá álggahii iežas lulli-pola mátkki. Muhto Borchgrevink ja su mielabargit ledje

vuosttaš olbmot geat vásihedje dálvvi ja skábmaáiggi Antárktisis. Giitos Ole Mustii ja Per Savioi, eatnašat bohte dearvan 52 gr d.gv ja 0 gr n/o.gu

fas jagi 1900. Sir Georg Newnes álmmuhii girjii Borchgrevinka Polar-mátkki birra.

Dihtetgo ahte Per Savio lei John Savio áhčči? John Savio lei dovddus govvadáiddár, ja su govaid sáhhtá geahčadit Museas 69 gr d.gv ja 30 gr n.gu (Grenseland Museet).

Gáldut: nordfra.no ja Antarctic Heritage Trust

Dás sáhtát lohkat eambo:

<https://www.nzaht.org/pages/history-of-borchgrevinks-expedition#>

Dás sáhtát geahččat dokumentára:

<https://tv.nrk.no/serie/dkro500515-bl>

- Loga dán mitalusa ja daga dasa áigelinnjá masa merket mii dáhpáhuvvá goas.
- Loga mitalusa ja daga sárgosa dasa.
- Loga mitalusa ja mital earáide ođđasit seammás go čujuhat kártii gos mátkkošteaddjit leat.

Ferdinand Magellan lei vuosttaš olmmoš gii borjjastii birra eanajorbadasa.

Mátta-Amerihkkái

Jagi 1519 guđđe skiipat Spania gátti ja borjjastedje Atlánta-ábi rastá. Álggus jovde Rio de Janeiroluktii, Mátta-Amerihkás. Das fas manne viidáset Rio de la Platai. Magellan lei gullan ahte gávdno nuorri maid sáhtta rasttildit jos áigu beassat nuppe beallái. Son ozai nuori, muhto manai boastut mángii. Parana ja Uruguay joga iskkai, muhto dat ledje dušše jogat. Sii geahččaledje johtit

máttás, muhto doppe lei dálvi, buollašat ja garra dálkkit. Skiipat máhcce davás ja ásse dan dálvvi Patagonias. Mearraalbmát ledje hirrasat ja sin mielas ii lean somá ássat Patagonias. Dávjá suhtadedje ja vuostálaste Kapteainna. Okta skiipa borjjastii fas máttás, muhto vuoju. Mearraalbmát gádjo heakka. Guovttis vácciiga ruovttoluotta ássanbáikái. Skiippaiguin vižže daid earáid.

Magellan ohcá ain nuori, ja viimmat golgotmánu 20 beavve jagi 1520 gávdno nuorri. Dat lea moalkkas ja váralaš, muhto sii siivodet borjjastit. Nuoris lea otne namma; Magellannuorri. Ihkku oidnet ahte olbmot boaldadit dola gáttis. Dán guovllu namahedje Dollaeatnamiin. Dan rájes leamaš eatnamis namma Dollaeanan.

Jaskesábi rastá

Mánu maŋŋá jovde áhpái. Lei goalki ja beaivvadat, ja áhpi lei jaskat. Magellan gohčodii ábi Jaskesáhpín. Dan rájes

leamaš ábis namma Jaskesáhpi. Dál ledje báhcán vel 3 skiippa. Okta lei vudjon ja nubbi lei jávkan go manai ruovttoluotta iskat muhtin vuona. Sii borjjastedje ruovttoluotta Spániai.

Oktan mearraalbmáidiguin Magellan joatká borjjasmátkki. Sii borjjastit meattá mánga sullo Jaskesábis maid eai fuomášge. Borjjasmátki bistá measta njeallje mánu. Ollu guhkit go Magellan lei rehkenastán. Borramuš nohkagođii. Mearraalbmát borre guohcagan láibbi ja juhke duolva, fiskkodan čázi. Go vel náhkki ja sahájáffut dohkkejedje borramuššan. Bánit guohcagedje ja gahčče eret. Ollugat jápme dávddain, ja sii geat ledje báhcán ledje nelgon ja vuoimmehuvvan go jovde Guam-sullui. Guam-sullo olbmot adde mearraalbmáide borramuša ja divššu. Muhto sii ledje maid suollagat ja dohpo biergasiid ja ávdnasiid skiippain.

Filippiinasullot – Magellan čuggehallo ja jápmá soađis

Magellan borjjasta viidáset ja joavdá Filippiinna-sulluide njukčamánu jagi 1521. Dál eai leat go 150 mearraalbmá báhcán. Magellan sorro riidduide ja čuggehallo ja jápmá. 8 eará mearraalbmá maid goddojit seammá soađis. Muhtin feasttas válđojit 30 mearraalbmá giddagassii. Earát gávnnahedje ahte lea buoremus vuolgat ja borjjastedje viidáset oarjjás. Ofelaččat čájehedje mearraluotta Bruneii. Doppe sii gávdne ollu máistagiid ja devde guokte skiippa dievva máistagiin.

Indiaábi rastá

Dasto borjjastedje rastá Indiaábi ja jovde Kapp-gávpogii, Afrihkás. 60 albmá ledje skiippas. Kapp-gávpogis devde čázi ja biepmu fas doarvái viidáset mátkái. Nuppi skiippa borjjastii ruovttoluotta ja galggai gávdnat eará luotta Spaniai. Dan skiippas ledje 55 mearraalbmá. Dat fertii

vuollánit go jovde Japanii. Doppe ledje garra vuostebiekkat ja eai šat sáhtán johtit. Sii jorgaledje ja válđojedje gitta portuguiisáriin Indonesias.

Kapp verde

Borjjasmátki joatká meattá Afrihká Natal-rittu ja bisána unnánaš Kapp Verdes. Sii ballet gávnnahallamis portuguiisáriidda. Portuguiisárat livčče gáibidit tuolu ja vearu go sii leat gávppašan sin sulluin Indonesias. Kapteaidna gielista ja muitala ahte sii leat bohtimin Amerihkás. Dađe bahát muhtin mearraalmmái máksá juhkamušá ovdas máistagiin, ja Portuguiisárat árvidit ahte leat bohtimin Indonesias. Kapteaidna ferte hoahpus guođđit gátti. 13 mearraalbmá báhce gáddái, portugisáriid háldui.

Spánias fas

Čakčamánu 8. beaivve jagi 1522 joavdá skiipa Victoria Spániai fas. Báhcán lea 1

skiipa ja 18 mearraalbmá. Nubbi skiipa joavdá easka jagi 1525. Njealjis bohtet ruovttoluotta.

Buohkat ožžo rámi, gudni ja fuomášumi, ja šadde beakkálmaset. Sin mátkki birra lea čállon ja muitaluvvon ollu. Danne mii sáhttit otne daid muitalusaid návddašit ja oahppat ollu dan birra mo lei leahkit mearraalmmái ja gávnnusmátkkošteaddji 1500-logus. Čállošiid bokte mii maiddá oahppat mo lei eallin eará guovlluin máilmmis. Dattege ii sáhte álo luohttit ahte buot mii muitaluvvo lea duohta ja áibbas riehta.

Luonddumátkenjuolggadusat

Luonddumátkenjuolggadusat leat ávkin dutnje gii áiggut plánet ja čađahit oanehis dahje guhkit mátkkiid luonddus, okto dahje earáiguin ovttas. Dat heivejit juohke jahkodahkii.

1. Pláne mátkki bures ja dieđit gosa manat.

- Pláne eavttuidat mielde ja pláne maiddái eará vejolaš ruvttuid.
- Don galggat diehtit makkár luondu guovllus lea, ja don galggat álo guldalit ja čuovvut rávvagiid maid dán guovllu oahpes ja hárvánan vánddardeaddjit mitalit guovllu birra.
- Dus galgá leat gelbbolašvuohta, dahje galggat háhkat máhtu ja gelbbolašvuođa mii dárbbášuvvo čađahit mátkki.
- Váldde plánedettiin álo vuhtii luonddu. Dus eai galgga báhcit luottat ja bázahusat.
- Daga šiehtadusaid mat eai gáibit mobiltelefonna ja áigemiid.

2. Heivet mátkki eavttuid ja guovllu ektui.

- Árvvoštala jođedettiin dilálašvuođaid dego dálkki ja duovdagiid ja heivet plánaid daid ektui.
- Váldde álo vuhtii dálkki!
- Earáiguin ovttas mátkkoštít lea sihkkareappot, muhto jos okto jođát, de galggat leat erenoamáš várrogas.
- Jos it leat hárvánan guhkes gaskkaid vázzit dahje čuoigat, de it galgga dakkár mátkkiin álgit. Don galggat iežat ja earáid du joavkkus nago dit suodjalit ja veahkehit jos dárbu šaddá.
- Váldet vuhtii eará vánddardeaddjiid. Dovdabehtet go buohkaidrivttiid ja makkár geatnegasvuođat daidda leat čadnon?
- Joavkkus berre leat rabas ja čielga

gulahallan.

3. Váldde vuhtii dálke- ja uđasdieđihemiid.

- Leat go dieđihuvvon uđđasat ja garra dálkkit dan guovllus gos don áiggut johtit?
- Čuovo rávvagiid dálke- ja uđasdieđu ektui ja vällje geahppaset/álkit duovdagiid go dilálašvuođat leat váddásat.
- Mátkedieđut ja dálkedieđut gávdnojit dás: yr.no, storm.no ja varsom.no

4. Don galggat leat ráhkkanan garra dálkkiid ja buollašiid dustet, maiddái oanehis mátkkiin.

- Gárvot álo dálkki ja dilálašvuoda mielde.
- Muite ahte dálki muhttašuvvá johtilit allodagain ja váris. Válde mielde sihke liige biktasiid ja reaiduid maid luondu dan guovllus gáibida.
- Liige borramuš ja juhkamuš sáhtta leat ávkin sihke alcet ja earáide jos mátkki bistá guhkibut go álggus plánejuvvon, dahje jos gártá vuordit veahki.

5. Válde mielde dárbašlaš reaiduid jos šaddá dárba veahkehit iežat ja earáid.

- Dálvit dárbašat bieggasuoji mii suddje garra, buolaš biekkaid vuostá, ja doavnnji, oadđenseahka ja goaivvu jos galgá birget olgun ovttá ija. Bieggasuodji sáhtta gádjut heakka.

- Válde mielde gállolámpá/lubmalámpá dahje šleađga-veastta nu ahte gávdnot johti-leappot jos lihkohisvuolta geavvá.
- Válde mielde vuosttašveahke-ávdnasiid. Daiguin sáhtat veahkehit iežat ja earáid.
- Geavat sáddenáhtaga/vuostái-váldi, ohcanstákku ja goaivvu jos áiggut johtit várreguovlluin gos lea uđasvárta.
- Páhkke jierpmálaččat. Páhkkenlisttuid gávnnat: dnt.no
- Mobiltelefonnummáriid sáhtta leat ávkkálaš veahkkeneavvu, muhto muite ahte dasa ii sáhte álo luohhtit.
- Jos lihkohisvuolta geavvá, dieđit **telefonnummárii 113**, vázzil veahki maŋŋái dahje geahččal eará láhkai dieđihit.

6. Válle oadjebas ruvttuid. Dovdat uđasvártaš guovlluid ja rašis jienaid.

- Válle ruvttuid gos eai leat dieđihan rašis jienaid ja uđđasiid.
- Oahpa ja muite ahte uđđasat sáhttet dáhpáhuvvat vilttiin mat leat alibut go 5 mehtera ja ceggosat go 30 gr.
- Jos vel lea ge duolbbas dakko gokko don jođat, de du johtin sáhtta vuolggahtit uđđasa várreveltis du bajábealde.
- Uđas sáhtta leat golmma gearde govddit go allat.
- Garvve vumiid ja vákkiid. Jurddaš dan birra mii sáhtta dáhpáhuvvat jos uđas njirrá.
- Jos váccat várrečilggiin, de ane muittus ahte goapma sáhtta fáhkka boatkanit.
- Jođe várrogasat rašes jienaid alde, erenoamážit johkanjálmmiin ja regulerejuvvon jávrriin.

7. Oahpa ja geavat kárta ja kompássa. Don galggat álo diehtit gos don leat.

- Geavat kárta ja kompássa. Dat doaibmá álo.
- Čuovo mielde kárttas maiddái go čuovut merkejuvvon bálgáid ja luottaid.
- Mátkevásihus šaddá buoret go jođedettiin čuovut kárta.
- GPS ja eará elektronalaš veahkke-neavvut leat ávkkálaččat, muhto muite dalle liige rávdnjegáldu váldit mielde.

8. Jorgal áiggil. Ii leat heahpat jorgalit.

- Árvvoštala plánat obba áigge, ja vállje plána B áigá ovdal go váibbat.
- Leat go dilálašvuodát rievdan? Galggašit go jorgalit?
- Lea go earáin joavkkus váttisvuodát joatkit? Galgá go joavku jorgalit?

9. Seastte fámuid ja gávnna suoji jos dárbu.

- Joavkku vázzinleaktu galgá heivejuvvot su mielde gii vázza njoazimusat, ii oktage galgga báhcit.
- Muiet bisánastit dávjá jugistit ja borastit. Go geavahat ollu rumašlaš fámuid, de dárbbáša rumaš eambbo juhkamusa go iežat mielas dovdo.
- Ale vuordde suoji ásaheamis dassá go váibbat. Biegga dagaha ahte don váibbat vel johtileappot.
- Cegge áiggil bieggasuoji, dahje daga muohtagoađáža gosa náđđut.

Muite ahte Finnmárkkus leat olggo-bealde biilageainnuid ja čoahkkebáikkiid duovdagiid namat kártaide dábálaččat merkejuvvon sámegillii. Rávve buohkaid hárjehallat sámi alfabehta hárjehallat ja lohkat/jidnet bustávaid vai máhttet mitalit gos sii leat, jos lihkohisvuohka šaddá.

Dahkkon ovttasráđi: Den Norske Turistforeningen

Bargobihtát

Joavkkus 2, dahje 3 oahppi. Lohket dárkilit čađa buot njuolggadusaid. Dahket dasto bargobihtáid.

1. Manne ii berre čuoigat dahje johtit vumiin ja vákkiin dálvet?
2. Mat du mielas leat dat golbma deháleamos ávdnasa mat galggašedje mielde luonddumátkkis?
3. Árvvoštala rehálaččat sáhtát go vuolgat guhkes (mánnga beaivve) luonddumátkái dál? Manne? Manne ii?
4. Geasa don dieđihat iežat ruvtto? Maid don dieđihat?
5. Mo lea luondu din guovllus? Maid dárbbáša váldit vuhtii?
6. Plánjehket guhkit luonddumátkki!

Kárta oaivvis

Dološ olbmot dárbbášedje luonddu dannego sii elle ja birgejedje dainna maid bivde ja čohkkejedje luonddus. Sii johte guhkes gaskkaid, muhto sis ii lean GPS, iige kárta ja kompássa. Man láhkai sii dádjadedje luonddus?

Sis lei kárta oaivvis, muhto dat ii lean dakkár kárta maid mii oaidnit seainnis, masa leat luottat, bálgát, várit, jávrrit ja jogat sárgojuvvon, ja masa mii sáhttit čujuhit. Sii ledje unnivuođa rájes gulul jođedettiin oaidnán eatnamiid, gullan máidnasiid, mitalusaid, dárkilis bagadusaid, luđiid ja čađahan rituálaid ja seremoniijaid man bokte ovdánahtte oktiigullevažvuođa daid eananguovlluide ja eananhámiide maid dárbbášedje dovdat. Daidda ledje čadnon sihke praktihkalaš ja bassi dieđut. Dasa lassin olbmot jo unnitvuođa rájes ohppe ja fertejedje máhttit ollu dárkilis luondduoahpagiid jos galge gávdat luotta/máđi dohko gosa áiggui.

Mearraálbmogat sáhtte dárkilit borjjastit viiddis mearaid/ábiid go sii ledje oahppan «lohkat» násttiid, iešguđetlágan báruid ja guliid. Fuođđobivddus sáhtte bivdoolbmot gávdat diimmá/čavčča luottaid assás muohttaga vuolde, ja gávdat rivttes almmiguovllu das go gehčče mo ovdamearkka dihte várri lei gollan davábealde garra davvebiekkaid geažil. Olbmot mihtejedje maiddái guđe guovllus bieggá bosui.

Dan láhkai sáhtte fuomášit jos dat bossugođii eará guovllus, ja dálki ii rievdan, de soaitá ahte ledjet jorggihan boasttu guvlui. Mánát ohppe jođedettiin geahčastit maŋás vai oidne makkárat eatnamat ledje nuppi guovllus oaidnit. Dalle lei álkit deaivat ruovttoluotta jos johte amas máđija.

Dán láhkai sii geavahedje iešguđetlágan áiccuid mat oktiibuot huksejedje ollislaš diehtoortnega luonddudádjadeamis.

Gáldut: Anders Mikkelsen Eira.

Kuokkanen: Boaris dego eana. ČálliidLágádus. 2009. S 183

Eallu mii šattai geađgin

Čilgenmáinnas Durkkihanvári ja Sárásuolu birra

De lei oktii okta siida mas ledje guokte goađi. Nuppi goađis lei boares áhkku ja boares áddjá. Sudnos lei okta bártnáš. Nuppi goađis fas ledje ollu mánát ja biigá go goađi eaiggádat ledje mannan juovllaid basuhit Guovdageidnui. De šadde juovlabasit, ja mánát lávejedje álo stoahkat ja viegadi bielluiguin maid ledje bohccuin čoavdán. Nuppi goađi bártnáš maid vikkai dohko, muhto áhkku ii luoitán. Dat logahii áppesgirjji, rissi vel giedas. Dan nuppi goađi mánát vilddáskedje bearehaga; biigá manai bohccuide. De dat giehtadedje ovta máná ja njuvve ja ieža lohket sii leat niestebhocco njuovvan. De bođii biigá goađe lusa; mánát dohppejedje dan njuovvon máná čoliid ja dolvo goahtái ja bálkestedje biiggá askái. Biigá rájai čoliid, muhto go mánát bukte julggiid ja oaivvi goahtái, de biigá suorganii hirbmadit. De manai biigá boares áhku goađis. Áhku neavvui biiggá: «Galggat unnimusa bidjat giissá sisa ja de soggái». Biigá ii duostan šat goađis orrut.

De oidne mánát, go mánnu bođii smáhkkomuora ala; de šattai stállun ja gottašii visot daid mánáid. De manai biigá boares áhku goahtái, jearai mo son dál galggai. Áhkku vástidii: «Dál galggat mannat ja váldit buoremus vuošana ja vuoddját márkaniid».

De viečcai biigá vuošana, de bođii goađe lusa, manai boares áhku goahtái. Boares áhkku neavvui: «Dál galggat mannat ja guovllalit uksagaskkas, ja jus stállu jearrá maid siđat, de siđa dollaratti». De manai biigá uksagaskii, oinnii go stállu lei bardán mánáid oivviid birra árrana bassot. De jearai stállu biiggás: «Maid siđat?» Biigá siđai dollaratti, stállu attii. De manai biigá ja suoládii unnimus máná čađa goađi olggos ja skupmoha ja njálfáhta rohttii loavddahealmmi vuoli. De manai boares áhkku goahtái. Boares áhkku neavvui: «Galggat bidjat skupmoha ja njálfáhta hui luovus, ja go de vuoddját, galggat vuodjit njagumuora vuoli». De biigá vuoddjái ja oaidná: Njagumuora alde lea mánnu. Stállu lei mannan mánu hámis čohkkát muora ala, ja go biigá vujii vuoli, de dohppii stállu, ja de dat njálfáhta ja skupmot čuovuiga stálu gieda.

Nieida bođii márkaniid, muitalii eaiggádii mo siidii lei geavvan. Soai eaba jáhkkán álggus, muhto manimus goit jáhkiiga. Go biigá ii muitalan visot, de jámii ieš ja vuošan, mii lei stáinnat, luoddaniid guovdat ja šattai stuorra geađgin. De vuoddjái eaiggádat ja manaiga siidii. Stállu lei vuordimin ja gottii dakkaviđe go bođiiga. De boares áhkku sirdái, ja nuppi goađi eallu šattai visot geađgin, dušše boares áhku eallu vulggii.

Durkkihanváris. Govva Odd Mathis Hætta.

Durkkihanváris leat stuorra geađggit mat leat dego guokte goađi, ja smávit geađggit mat leat dego bohccot mat livvadit máhcco-oivviid. Dat leat sihke vilges geađggit ja čáhppes geađggit. Márkanis orru stuorra geađgi mii máidnasis lei biiggá stáinnat mii luoddanii guovdat ja šattai geađgin.

*Ellen Johnsen Utsi (Jonss-Elle) muitalan jagi 1926 Qvigstadai.
Heivehan: ČálliidLágádus.*

SÁNIT:

njálfáhhta – nissonolbmo luhkka, oanehis bivvu

skupmot – gahpir maid coggaledje dálvit nuppi gahpira ala

njagumuorra – muorra mii lea šaddan ja orru veallut/doarrás luotta/bálgá rastá

dollaraddi – hálgu maid heive dollii bidjat, vedkubbe

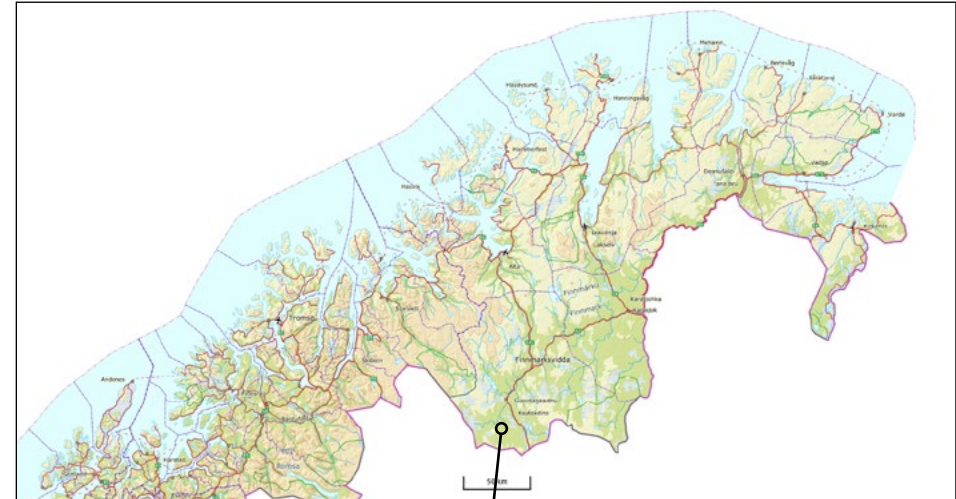
smáhkkomuorra – hoggestabbe, muorra man alde mii čuollat hálgguin (vedkubbe) smáhkuid (flis, spon)

Durkkihanvárri. Govva Odd Mathis Hætta.

Bargobihtát

1. Eallu mii šattai geađgin lea njálmmálaš máinnas mii lea mitaluvvon Guovdageainnus dološ áiggiid rájes. Lohket máidnasa. Ságastallet sisdoalu birra. Manne mii dán gohčodit čilgenmáidnasin, jáhkát don?
2. Mannet vázzit meahci čakčat dahje gidđat. Čilgejehket dárkilit maid oaidnibehtet ja mo luondu lea dan guovllus gos dii johtibehtet.
3. **Párrabargu:** Válljejehket dárkilis kárta din guovllus. Dasto válljejehket muhtin oahpes vuolggasaji doppe. Nubbi vállje alces (čiegus earáide) de kárttas dan báikki gos son áigu «johtit». Son čilge nubbái kárta mielde gokko son johtá ja nubbi galgá gávnnahit daid dieđuid bokte gosa son lea johtimin. Vuolggasadji ferte leat oahpis buohkaide. Lonuheahppi dasto.
4. **Párrabargu:** Vállje muhtin govviduvvon dahje málejuvvon luonddugova. Doala gova nu ahte nubbi ii oainne du gova. Čilge sutnje maid don oainnát govas ja maid son galgá málet/sárgut. Don fertet hui dárkilit čilget. Bálddastahtti dasto govaid.
5. Isket leat go din guovllus luođit, diiddat dahje máidnasat erenoamáš luondduhámiid dahje muhtin báikenamaid birra. Dahket máinnasgirjji!

www.norgeskart.no